

Czére Béla: Krúdy Gyula

Hatalmas szisztematikus munka eredménye a fiatal irodalomtörténész, Czére Béla könyve, amely Krúdy Gyula nehezen áttekinthető, gyakran enigmatikus életművét kísérte meg rendszerezni. Századunk ma már minden bizonynyal egyik legeredetibb, legöntörvényűbb alkotójának roppant terjedelmű ouvre-jével csaknem hat-hét évtizede küzdenek a kritikusok. Volt már modern és avatag, impresszionista és szecessziós, forradalmian új és időtlen, realista és a XX. századi próza határait feszegető zseni, Proust rokona és Mikszáthot, Turgenyevet vállaló nyírségi dzsentriivadék, aki legendák és párbajok hőse, a nők és az ital bolondja, de Ady és Cholnoky Viktor cimborája egy személyben. Schöpflintől Sőtérig, Szauder Józseftől Bori Imréig, Hevesi Andrásztól Szabó Edéig és Fülöp Lászlóig sokan kísérelték meg Krúdy titkát megfejteni. Csak hogy ő nem adja magát egykönnyen. Máig rejtélyes maradt, sőt rejtőzködő, a Monarchia végnapjainak, a forradalmaknak, s az őket követő vákuumnak, kízó személyes és korválságoknak éles szemű felismerője, aki mítoszteremtő gesztussal fordul a magyar valóság felé, hogy élményeiből, látomásaiból megteremtse monumentális világának egy fikatív, egyéni, tökéletesen lírai szemléletű térben és időben létező, az élet nagy és örök misztériumát faggató, legendás, viszatérő hőseit.

Czére Béla ezt a sokarcú, bonyolult Krúdyt állítja könyve közép-

pontjába. Nem kívánja az író gyökeresen új megvilágításban bemutatni, inkább irodalomtörténész elődeinek (Rónay György, Katona Béla, Bori Imre) eredményeit is felhasználva, sőt könyve kiindulási pontjául az ő kutatásait is megjelölve egy tudományosan megalapozott, de élvezetes esszéstílusban, a szó nemes értelmében ismeretterjesztő szándékkal megírt portré megfestésére törekszik.

Az idő költője című bevezetés exponálja a Krúdy-kérdés főbb pontjait: az író időkezelését, kora társadalmához való viszonyát, illetve életműve stílusbeli sokszínűségét. Rámutat a Prousttal történő felszíni rokonítás ellentmondásaira csakúgy, mint a saját korához fűződő érzések ambivalenciájára, vagy a születés — halál, élet — szerelem fogalmak köré csomósodó emberi létezés szüntelen körforgására, amely Krúdy metaforikus látásmódjának alapja. Itt tesz kísérletet Czére az író nagyobb alkotó korszakainak stílus szempontjából lehetséges belső tagolására, megállapítva, hogy a csaknem három és fél évtizedes alkotó időszak hat kisebb stilisztikai egységre bontható. Vallja, hogy Krúdy „izgatóan modern művészetének, világképének megfejtését csak az intuíción igénybe vevő komplex elemzés segítségével lehet elvégezni”. (A könyv többszöri elolvasása után is úgy érezzük, hogy — ez az egyébként színvonalas, mélyreható, sok szempontú tanulmány, főleg a második felében — adósunk marad ezzel a komplexitásigénnyel.)

Az 1892—1910 közötti éveket taglaló fejezet fő érdeme a későbbi művekhez ihletet adó szülőföld meghatározó szerepének elemzésén túl két-ségkívül az, hogy megmutatja a gyermekfejjel már folyamatosan alkotó írórt ért hatásokat: a Zola-, Dickens-, Balzac-, Maupassant-, Turgenyev-, valamint Jókai-, Bródy-, Justh Zsigmond- és Mikszáth-élményeket. Czére Béla határozottan fölmutatja, hogy 1897 és 1900 között főleg Turgenyev, 1900 és 1906 között pedig Mikszáth nyomait fedezhetjük fel a novellákban és regényekben. (Eddig általában 1910-ig észlelte a kritika a mikszáthos korszakot.) Czére hangsúlyosnak érzi az 1901-es *Aranybánya* című regényt, hiszen benne Krúdy már kísérletezik az időbontással. A kismonográfia témájához méltó ihletett nyelven elemzi *A podolini kísértet* középkorias hangulatát, az *Adráscsik örököse* és *A bűvös erszény* című nyírségi regényeket éppúgy, mint az 1906 végétől 1910-ig keletkező zsoldostörténeteket, haláltáncnovellákat. Meggyőzően elemzi Krúdy ekkori vonzódását a misztikumhoz, a sátáni színekhez, a groteszkhez. Felismeri, hogy a korszak látomásos szimbolizmusa minőségileg új szerkezeteket teremt, de azt sem hallgatja el, hogy az olykor adomázva, azonban alapvetően inkább elégikusan szemlélt nyírségi dzsentrilétnek az időből történő kihullási folyamatát Krúdy ekkor még a rokonszenv és az irónia kettős fénytörésében látatja.

Az 1911—1917 közötti első nagy alkotói korszak értelmezése Szindbád, Rezeda Kázmér és Alvinczi Eduárd alakja köré sűrűsödik. A lírai időben szabadon bolyongó hajós utazásainak tipológiája e kérdéskör tisztázásának kétségtelen nyeresége. Fontosnak tartja Czére, hogy a Szindbád-ciklusban a „komplex képékké, látomásokká szövődő szóké-

pek, a világ szubjektív vízióját tükröző stílus egésze hordozza a leglényegesebb írói üzeneteket”.

A fejezet másik értéke *A vörös postakocsi* és az *Utazások a vörös postakocsin* című regények tüzetes elemzése. Az életet „látomásos-metaforikus” módon megélő, boldogtalan Rezeda Kázmér és a Szemere Miklósról mintázott lobbanékony Alvinczi Eduárd, valamint Krónprinc Iлона alakjának árnyalt bemutatásán túl részletesen szól a tanulmány a Váradi Zsófia ihletésében fogant, a megváltó szerelmet áhító *Bukfencről*, illetve *Az útitársról*, valamint az erotikus töltésű novellákról. A szépíróhoz képest a kötet általában kisebb hangsúlyt helyez a publicistára, noha kiemeli ambivalens viszonyát a háborúhoz 1914—15-ben. Röviden utal az 1918-as, 1919-es cikkekre, riportokra (*Fehérvári könyv, Szegény gyerekek a szigeten*), amelyek poetikusan erővel vallanak a kisemmizettek iránti hűségéről.

A második nagy írói periódus (1918—1921) látomásos-lírai regényeinek sorában a tanulmány kitüntetett helyen elemzi a Nyírség bábónás-mítikus képét megfestő *Napraforgót* és az önéletrajzi elemekkel átszőtt *N. N.-t*. Az átfogóbb világgép megteremtéséért folytatott küzdelemben Krúdy hősei a teljes életet igénylik, a szerelem elementáris élménye mögé azonban odasettenkedik a pusztulás, a széthullás érzete. Álmos Andor, Nyírjes Evelin, Pistoli vagy N. N. jellemének vizsgálatakor a kritikus megérzi Krúdy azon szándékát, hogy a lét nagy kérdései helyet kaphassanak a kozmosz végtelenségét és a lélek drámai mélységét méhében rejtő Nyírség gyakran látomászerű ábrázolása közben.

A kismonográfia részletesen szól *Az asszonyságok díjáról*, melyet joggal nevez a magyar irodalom egyik „legsötétebb tónusú, legtragikusabb

hangvételő” regényének. Pontosan észleli a mélylélektan beszivárgását Krúdy prózájába, különösen a halálöszönnek a Ferenci által újragondolt formáját elemezve a *Mit láttott Vak Béla szerelemben és bánatban* című regényben. A lét-nemlét peremén egyensúlyozó, mítoszi sugárzású, víziókat teremtő regényszerkezeteken, áttételesen bár, de gyakran átderengenek a Horthy-korszak levegőtlen világának tompa fényei.

A Krúdyt 1919 és 1922 között ért hatásokat Czére szűkszavúan taglalja, hiszen számára a megpróbáltatásokból kikristályosodó mű a fontos. Jól látja, hogy az író ekkor már az összegzés, a számadás igényével fogalmaz. Ezt a folyamatot minduntalan átszínezi, átrajzolja az elmúlás, az álom, a lírai szemlélődés, a balladai színezetű, olykor az időtlenségbe transzponált tragikum.

Az 1922-től a haláláig ívelő pályaszakasz — amelyben alighanem a legtöbb kiemelkedő regény született — a legnagyobb fejezetet kapta a könyvben. Czére Béla mértéktartó egyszerűséggel, körültekintően rendszerezte a hatalmas anyagot, elegáns elemzésekben jelölve ki a *Hét bagoly*, a *Rezeda Kázmér szép élete*, az *Őszi versenyek*, az *Aranyidő*, a *Boldogult úrfi koromban*, a *Zöld Ász*, a *Purgatórium* helyét az írói oeuvre-ben. E valóban számottevő alkotások mellett, szűkebb határok között szól a kevésbé jelentéktelen művekről (*Kosuth fia*, *Repülj fecském*, *Al-Petőfi* stb.).

Alaposan tanulmányozza a történelmi regényeket, rámutatva arra, hogy Krúdy 1926 és 1930 között „hagyományos, realista regénytrilógiát” írt, melynek második és harmadik kötetét subjektív történelemszemlélete miatt bírálja. Részletes képet ad e korszak sorsnovelláiról és a „hírhedt” gasztronómiai elbeszéléseiről is. Az esszékről írva megállapítja, hogy

ezek „ars poetikai értékű vallomások”, melyekben „saját izlését, művészi nézeteit, kötődéseit” fogalmazza meg (*Kiss József köszöntése, Tömörkény halotti maszka*).

Czére Béla könyve a magyar irodalom alighanem legkülönösebb, s egyben egyik legeredetibb alakját állítja elénk. A monográfus biztos kézzel nyúl e kényes életműhöz. A terjedelem szabta határokon belül átfogó igényű fellépő dolgozat az életrajzi vonatkozásokat épp csak érinti, hiszen a középpontba a szépíró állította. Az ökonomikus építkezésű fejezetek kerülnek az író személye köré hurkolódó anekdotákat. Az epikus teljesítmény méltatását általában megelőzi az adott korszak főbb történelmi-társadalmi mozgásainak, az írói életanyagnak a számbavétele. Különösen értékes irodalomtörténeti szempontból az utolsó húsz oldal, ahol Czére Krúdy egyedi teljesítményének helyét keresi a századvég-századelő prózájában, illetve a későbbi kritikában. Így találja meg ezen örök kívülálló, autonóm életmű rokonai között a két Cholnoky, Török Gyula, Elek Artur, Szini Gyula, Lovik Károly, Kaffka Margit szimbolista-impresszionista-szecessziós prózáját.

Czére Béla világosan kijelöli a stílusváltozatok határait is. „Krúdy művészetét — vallja — nem lehet az európai stílusirányzatok kalickáiba begyömöszölni.” Megmutatja, hogy a századelőn kavargó, forrongó, egymást is átható stílusirányzatok szinte mindegyike hatott rá. Hangsúlyozza, hogy Krúdy 1919 előtti munkáiban gyakran a „világ szubjektív vízióját tükröző stílus egésze hordozza a leglényegesebb írói üzeneteket”, míg az 1920-as évektől kezdve már egy sajátos, líraisággal átszínezett, a „20. századi művészi törekvéseket integráló realizmus” jellemzi az író, hogy helyet adjon a kései esztendők „mágikus realizmusának”.

Krúdy metaforikus, látomásokat lebegtető nyelve érezhetően hatott a monográfiásra is: különösen könyve első felében az esszéisztikusan áradó elemzések a regények-novellák hangulatához közelítő stílusban megrajzolva megemelik a tanulmányt, néhol azonban modorossá teszik. Czére Bélát a tárgya iránti jó értelemben vett elfogultság jellemzi, ugyanis nem hallgatja el az *Aranyidő* regénytechnikájára és didaxisára, a *Jockey Club* szentimentalizmusára, a széteső Bródy-esszé, vagy a jellemábrázolást nélkülöző *Kossuth fiára* vonatkozó ellenérzéseit.

A kismonográfia különös értéke az, hogy a szinte végtelen Krúdy-szakirodalomban — noha nyilvánvalóan épít a már meglévő eredmé-

nyekre — önálló műegész: értelmezései intuitív módon árnyaltak, jellemzései pontosak, a figurák belső logikai rendjét tükrözik. Bizonyos kérdések (a publicisztikai anyag, a színpadi játékok, a stiláris gazdagság) talán bővebb kifejtést igényeltek volna; e vélt hiányokért azonban bőven kárpótol a lendületes elemzőkedv, a Krúdyt determináló Nyírség sokoldalú vizsgálata, az alteregók sorának bemutatása, a teljességre törekvő igényesség.

Szép és gazdag könyv Czére Béla munkája, amely megérdemli a szakma, a pedagógusok, a diákok, s minden, a Nyírséget szerető ember odaadó figyelmét. (Gondolat, 1987.)

Karádi Zsolt